

6^e jaargang
maart 2002

Flinterwille

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging.

VOORWOORD

Beste vlindervrienden,

Het was weer een genoegen om deze aflevering van Flinterwille samen te stellen. Ik denk dat er een flink aantal interessante artikelen te lezen is over zowel dag- als nachtvlinders, naast de gebruikelijke verslagen van de bijeenkomsten die door de vlinderwerkgroep werden georganiseerd. Voor het eerst hebben we een determineerdag georganiseerd daar zal zeker een vervolg op komen gezien de grote belangstelling. Elders in deze Flinterwille vindt u een verslag van deze determineerdag.

Ook nieuw is de nachtvlinder cursus die in april van start zal gaan. De cursus is bedoeld voor beginners op nachtvlinder gebied en wordt gehouden in Drachten. Hans Bijl, Jannie Sinnema en Siep Sinnema nemen het geven van de cursus voor hun rekening. We proberen aan de cursus zo breed mogelijk bekendheid te geven door aankondiging in o.a. de Twirre, de Geaflecht, het KNNV orgaan van de afd. Drachten, enkele regionale bladen en uiteraard hier in de Flinterwille. Want we hopen ook op een flink aantal deelnemers onder de leden van onze vlinderwerkgroep. Deelnemen aan deze cursus is een goede manier om ook eens kennis te maken met de verscheidenheid aan nachtvlinders in onze provincie. Op een van de laatste bladzijdes van deze Flinterwille vindt u meer bijzonderheden.

Naast artikelen van mensen die regelmatig een stukje schrijven voor de Flinterwille, vindt u deze keer voor het eerst ook een artikeltje van Andy Saunders, die vertelt over zijn waarnemingen in zijn nieuwe woonplaats St. Nicolaasga. Het zou best aardig zijn, wanneer meer werkgroep leden hun ervaringen op vlinder gebied eens op papier zouden zetten. Het is altijd interessant te lezen wat er op diverse plaatsen in Friesland wordt waargenomen, dus mensen, trek de stoute schoenen eens aan en stuur uw bijdrage naar het redactie-adres.

Op de valreep nog even een leestip: ik krijg zojuist het tijdschrift Natuur en Techniek (maart 2002) in de brievenbus. Het is een themanummer over biodiversiteit en op pagina 32 t/m 35 staat een artikel over het ontstaan van de soortenrijkdom bij vlinders; onder andere komt de verspreiding van de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) en verwante soorten in Europa en Azië aan de orde. Het is een interessant artikel, geschreven door Rienk de Jong, die verbonden is aan Naturalis in Leiden.

Ik wens u veel genoegen bij het lezen van deze Flinterwille en ik hoop u op onze voorjaarsbijeenkomst op dinsdagavond 2 april weer te kunnen ontmoeten!

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag. 1
Inhoud	2
Aankondiging voorjaarsbijeenkomst 2002	3
Excursies in 2002	4
Verslag najaarsbijeenkomst 2001	5
Verslag determineerdag 5 januari 2002	12
Geen bruine vuurvliinder minder! Actie in bolwerk van de bruine vuurvliinder: Zuidoost Friesland	13
(Bijzondere) vangsten seizoen 2001	17
Een vreemde “wintervliinder”	21
St. Nicolaasga, de eerste twee jaar	22
Determinatiecursus Nachtvinders	24
Mutaties Ledenlijst	24
Belangrijke data	25

Aankondiging voorjaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op dinsdag 2 april 2002 in het Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2 te Leeuwarden. Aanvangstijd: 's avonds om 19.30 uur.

De indeling van de avond is als volgt:

1. Opening.
2. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
3. Financiële mededelingen en financieel jaarverslag Vlinderwerkgroep.
4. Het project “Geen Vlinder Minder” en “Vlinderwachten” door Kars Veling.
5. Pauze.
6. Resultaten vlinderinventarisatie St. Nicolaasga door Andy Saunders.
7. Resultaten, uitwerking en conclusies inventarisatiewerk nachtvlinders door Gerrit Tuinstra.
8. Rondvraag, inclusief ervaringen/mededelingen van en door leden.
9. Sluiting om uiterlijk 22.00 uur.

Attentiepunten:

- Als u dia's hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst even bij de secretaris te melden.
- Contributie (€ 4,50 per jaar) kan worden voldaan bij onze penningmeester, Luut de Zee. Overmaken kan ook naar gironummer 7223259 ten name van L. de Zee te Joure.
- Ingevulde waarnemingsformulieren kunt u zoals gebruikelijk inleveren bij Jannie Sinnema.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland.
Gerard Bergsma - secretaris.

Excursies in 2002

Zaterdag 18 mei: Heide van Allardsoog.

Aanvang 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: boerderij It Fryske Gea, Jarig van der Wielenwei 2 te Bakkeveen. Vanuit Bakkeveen rijdt u in oostelijke richting over de Mjumsterwei die overgaat in de Jarich van der Wielenwei. Vlak na een scherpe bocht naar rechts ligt aan de rechterkant de boerderij en werkschuur. 's Avonds gaan we lichten en smeren. Er is stroom te krijgen bij de werkschuur, maar uiteraard gaan er ook aggregaten mee. Ook lichtvallen zijn welkom.

Contactpersoon: Jannie Sinnema, tel 0516-471222.

Zaterdag 22 juni: Fochtelooerveen.

Aanvang 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: werkschuur van Natuurmonumenten aan de Fochtelooerveenweg 8 te Fochteloo. 's Middags gaan we het hoogveengebied in (Veenhooibeestje, verschillende slangensoorten). 's Avonds gaan we lichten en smeren. Er is stroom te krijgen bij de werkschuur, maar uiteraard gaan er ook aggregaten mee. Ook lichtvallen zijn welkom.

Contactpersoon: Jannie Sinnema, tel 0516-471222

Zaterdag 13 juli: P.G. Otterweg, Tjalleberd (uitsluitend nachtvlinderexcursie).

Aan de P.G. Otterweg, ten noorden van het dorp Tjalleberd (Tussen Tijnje en Heerenveen) liggen verspreid een aantal natuurgebiedjes. Achter de werkschuur van Staatsbosbeheer (gelegen aan de noordkant van de P.G. Otterweg) liggen een aantal natte, extensieve hooilandjes temidden van opgaande beplanting. Even verder naar het oosten, aan de Albert Mol's Menninge (fietspad), worden meer van dergelijke terreintjes aangetroffen. In het verleden heeft hier de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) gevlogen. Even verder naar het noorden ligt het uitgestrekte natuurgebied De Deelen.

Het gebied kan erg nat zijn, dus laarzen aan tijdens de excursie, die alleen 's avonds is en dus gericht op nachtvlinders.

Plaats en tijd van samenkomst: We verzamelen bij de werkschuur van Staatsbosbeheer aan de P.G. Otterweg (Amersfoortcoördinaten: 191.1-558.6), tussen 20.00 en 21.00 uur. Aggregaten worden meegenomen. Mogelijk kunnen we ook gebruik maken van stroom vanuit de werkschuur. Er zijn verschillende plekken waar gelicht (en ook gesmeerd !) kan worden.

Contactpersoon: Gerrit Tuinstra. Tel.nr. 0512-518246.

Zaterdag 3 augustus: Bossen Fogelsanghstate, Veenklooster (uitsluitend nachtvlinderexcursie).

Tussen Buitenpost en Kollumerzwaag liggen de bossen van Fogelsanghstate. Temidden van de bossen liggen diverse vijverpartijen en open plekken. De bossen bestaan verreweg voor het grootste deel uit loofhout. Hier en daar staan zeer grote, oude beuken en eiken. De bossen liggen middenin het kleinschalige zandgebied in de noordelijke Friese wouden. Ten zuiden van de bossen ligt het oude riviertje de Zwadde, wat op zijn beurt weer grenst aan een gebied met erg veel houtwallen en pingoruïnes. Ten noorden van de bossen wordt het gebied gekenmerkt door voornamelijk elzensingels.

Plaats en tijd van samenkomst: We verzamelen (tussen 20.00 en 21.00 uur) aan de Keningswei (de doorgaande weg van Buitenpost naar Kollumerzwaag), bij het informatiebord "Kloosters in Friesland" (Amersfoortcoördinaten: 203.2-586.8), aan de noordrand van de bossen. Ter plekke wordt bekeken waar gelicht en gesmeerd kan worden.

Contactpersoon: Gerrit Tuinstra. Tel.nr. 0512-518246.

zaterdag 31 augustus: Gaasterland

Aanvang: 14.00 uur, verzamelen bij kantoor van Staatsbosbeheer aan de Houtwâl 2 in Oudemirdum, 's avonds lichten.

Contactpersoon: Luut de Zee, tel. 0513-418013.

Verslag najaarsbijeenkomst 2001

De najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op zondag 11 november 2001 in het Fries Natuurmuseum te Leeuwarden. De bijeenkomst werd voorgezeten door Siep Sinnema. Aanwezig waren 23 leden. Siep heet onze nieuwe leden, de heer en mevrouw Jagersma van harte welkom. Er zijn ook twee gasten, de heren P. Zandstra en B. Gjaltema, beiden uit Boornbergum. Na afloop van de bijeenkomst melden zij zich aan als nieuw lid van de Vlinderwerkgroep Friesland.

De voorzitter opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom. Hij geeft een korte terugblik op het afgelopen jaar en vlinderseizoen. Alle excursies zijn doorgedaan en zijn succesvol verlopen. Verder heeft de Vlinderwerkgroep door het verschijnen van de dagvlinderatlas en de toekenning van Gouden Vlinders aan de heer en mevrouw Hoornveld en aan de Vlinderwerkgroep zelf veel publiciteit gekregen. In juni verscheen de Friesland Post met een artikel over de Vlinderwerkgroep en in september was er een TV-uitzending (Omrop Fryslân)

van It Fryske Gea met een onderwerp over de Vlinderwerkgroep (m.m.v. Siep en Jannie Sinnema). In het programma was aandacht voor de dagvlinderatlas en voor nachtvlinderen in z'n algemeenheid.

Er volgen enkele mededelingen: De FFF (Fryske Feriening foar Fjildbiology) viert vrijdag 23 november haar 25 jarig bestaan. Op deze dag zal er in het Aljemint te Leeuwarden een feestelijke bijeenkomst zijn. Een afvaardiging van het bestuur van de Vlinderwerkgroep zal hierbij aanwezig zijn. Verder zijn er verslagen verschenen van de Wielenwerkgroep (tien jaar Vlinderberm Canterlân), van de Vlinderstichting (jaarverslag 2000) en van de Friese Milieu Federatie (jaarverslag 2000). Van het boekenfront verscheen onlangs "Die Tortriciden Mitteleuropas" van Józef Razowski, waarin een breed overzicht van de bladrollers van Europa. Een zeer compleet boek.

In verband met de afwezigheid van onze penningmeester Luut de Zee is er geen financieel jaaroverzicht. Er is een bestuursmutatie. Aangezien wij ons in de nabije toekomst sterker willen richten op nachtvlinderonderzoek, is het voorstel om de terzake deskundige Gerrit Tuinstra aan het bestuur toe te voegen. De aanwezige leden gaan hiermee akkoord.

Vervolgens komen de toekomstplannen van de Vlinderwerkgroep aan de orde. Nu de dagvlinderatlas is verschenen, wil het bestuur de komende jaren meer het accent leggen op nachtvlinders. Dit betekent natuurlijk niet, dat de aandacht voor dagvlinders zal verflauwen. Het evenwicht zal alleen worden hersteld, omdat in de achterliggende jaren de inventarisatie van dagvlinders de hoogste prioriteit had in verband met het dagvlinderproject en de dagvlinderatlas. De aandacht voor nachtvlinders heeft in die periode een behoorlijke knauw gehad. We zullen ons voorlopig eerst richten op frequente inventarisatie van nachtvlinders in bepaalde natuurterreinen, zoals de Duurswouder heide, de Alde Feanen e.d.

Inventarisatie van geheel Friesland is op dit moment nog niet haalbaar. Eerst moeten er meer mensen worden opgeleid op het gebied van nachtvlinders. Dit kan door middel van een cursus. Voor dagvlinders hebben we dit per slot van rekening ook al eens gedaan. Het bestuur heeft hierover al gesproken met Hans Bijl (voorzitter van de Entomologische Vereniging Afdeling Noord, voorzitter van de KNNV Afdeling Drachten en medelid van de Vlinderwerkgroep) en hem verzocht om medewerking.

Het is verder de wens van het bestuur om ieder jaar een dag te organiseren voor de determinatie van moeilijke vlindersoorten, om adviezen te krijgen, problemen te bespreken en zo mogelijk op te lossen met als bijkomend doel de onderlinge band met de leden van de Vlinderwerkgroep te versterken. Tijdens de reguliere voor- en najaarsbijeenkomst is meestal geen tijd voor dit soort zaken. Op 5 januari 2002 is iedereen hiervoor welkom bij Jannie en Siep Sinnema thuis in Hemrik.

Ook is gedacht om gerichte excursies in bepaalde gebieden te houden en dan op meerdere data in een seizoen, zodat veel meer informatie kan worden verzameld dan tijdens een enkelvoudige excursie.

Dan is er nog gesproken over de plannen met de historische en toekomstige vlindergegevens (records) van leden van de Vlinderwerkgroep Friesland. De bedoeling is, dat hiervoor bij Siep en Jannie Sinnema een database wordt ingericht. Leden die hieraan willen meewerken worden bij deze gevraagd om hun historische en toekomstige vlinderrecords (dag- en nachtvlinders) vanaf 1 januari 2002 zo nauwkeurig mogelijk (liefst per kilometerhok) bij Siep en Jannie aan te leveren. Dit mag schriftelijk, maar bij voorkeur via een programma zoals Excel of Orde. Zonodig kan Siep een Excel-programmaatje via e-mail aanleveren aan degenen, die hieraan willen meewerken, zodat de verwerking van de gegevens in de database zo gemakkelijk mogelijk en eensluidend kan plaatsvinden. Voor de leden, die hun gegevens reeds in de computer hadden opgeslagen, zal de aanlevering hiervan richting database niet zo'n probleem opleveren. Lastiger zal het zijn voor diegenen die dit nog niet hebben gedaan. Het bestuur dringt er echter op aan om de gegevens op te sporen en vast te leggen teneinde ze niet verloren te laten gaan. Het gaat namelijk ook om vastlegging van gegevens en informatie waar je zelf moeite voor hebt gedaan. Het zou jammer zijn wanneer dit waardevolle materiaal in de vergetelheid verdwijnt. Met behulp van het materiaal in de database kan op termijn een nauwkeurig beeld worden verkregen van de vlinderstand in Friesland en dat willen we toch allemaal!

Reacties op deze plannen: Piet Zumkehr → wordt het een cursus voor macro- en micronachtvlinders? Siep Sinnema → eerst maar eens macro's. Arnold Slagter → wat is het doel van dit alles; een Friese atlas van de nachtvlinders? Siep Sinnema → op de eerste plaats het verkrijgen van inzicht in de aanwezigheid van nachtvlinders in natuurterreinen; vervolgens in geheel Friesland en wellicht op termijn een publicatie. Het gaat om een reeks van stappen: vastleggen van reeds bekende gegevens in de database leidt tot verwerving van meer inzicht. In de loop van de komende jaren kan dan worden bepaald wat we met het materiaal allemaal kunnen doen.

Ervaringen/mededelingen/eigen inbreng door leden: → de kwestie van de bananenvlinders van Gerard Bergsma en de heer en mevrouw Hoornveld. Het blijkt te gaan om twee verschillende soorten. Het exemplaar van Gerard komt uit Assen; dat van de heer en mevrouw Hoornveld uit Drachten. Volgens Piet Zumkehr is het groene exemplaar uit Drachten *Antichloris viridis* en is het geelgouden exemplaar uit Assen de andere soort. Het Zoölogisch Museum Amsterdam (Rob de Vos) zal om uitsluitsel worden gevraagd.

Jannie Sinnema: tijdens een excursie in Sellingen (provincie Groningen) zijn twee zeldzame nachtvlinders waargenomen: de uil *Pachetra sagittigera* en *Euphyia unangulata*.

Jannie Sinnema: de heer en mevrouw Hoornveld hebben een hommelnest gevonden, wat vergeven was van de poppen van (vermoedelijk) *Aphomia sociella* (de hommelmot), of van *Galleria mellonella* (de grote wasmot); van beide soorten is bekend, dat ze parasiteren in nesten van wilde bijen en hommels.

Andy Saunders heeft op 5 november nog een kleine vuurvlieder gesignaleerd.

De heer Hoornveld vertelt van zijn missie jegens de Gemeente Smalingerland, om in het kader van het recent in uitvoering genomen “Drachtstervaartproject” (woningbouw) de op de voormalige vuilstort aanwezige wegedoorns te sparen in verband met het aan deze struiken gebonden zeldzame spannertje *Philereme vetulata*. Na de nodige druk (ook van het KNNV Afdeling Drachten) is de Gemeente nu bereid om de situatie in ogeschouw te nemen en te zoeken naar een reële oplossing. Het zal vermoedelijk uitmonden in verplaatsing van de wegedoorns naar een andere geschikte locatie.

Arnold Slagter heeft een levend exemplaar van *Emmelina monodactyla* (een vedermot) gevangen. Volgens Piet Zumkehr hoogstwaarschijnlijk afkomstig van een plaatselijke haagwinde, aangezien deze vlindersoort hieraan gebonden is.

Gerrit Tuinstra geeft vervolgens een overzicht van een aantal door hem in de Alde Feanen en op andere plaatsen waargenomen interessante nachtvlinders. Deze zijn: *Hepialus humuli* (Hepialidae), *Phragmataecia castaneae* (Cossidae), *Heliothis maritima* (Noctuidae), de zeldzame *Apamea oblonga* (Noctuidae), *Apamea aquila* (Noctuidae), *Lacanobia splendens* (Noctuidae), de zeldzame *Spilosoma urticae* (Arctiidae), *Lithophane semibrunnea* (Noctuidae), *Furcula bicuspis* (Notodontidae), *Graphiphora augur* (Noctuidae), *Craniophora ligustri* (Noctuidae), *Pterapherapteryx sexalata* (Geometridae), *Schrankia costaestrigalis* (Noctuidae), *Nonagria typhae* (Noctuidae), *Archanara geminipuncta* (Noctuidae), *Mythimna flamma* (Noctuidae), *Thera firmata* (Geometridae), *Hypena crassalis* (Noctuidae), *Xanthia aurago* (Noctuidae), *Xanthia gilvago* (Noctuidae), *Cosmia trapezina* (Noctuidae), *Poecilocampa populi* (Lasiocampidae), *Mythimna pallens* (Noctuidae), *Pelosia obtusa* (Arctiidae), *Meganola albula* (Nolidae), de zeer zeldzame *Lygephila pastinum* (Noctuidae) en bekend van Wikke, de micro *Loxostege sticticalis* (Pyralidae).

De heer Meijer uit Ravenswoud heeft een Sleedoornpage (*Thecla betulae*) gesignaleerd op landgoed Kernhem. Hij zal deze waarneming nog melden aan de Vlinderstichting.

Na de pauze is het woord aan Siep Sinnema met een bijdrage over “Groene” vlinders.

Groene vlinders.

Vlinders zijn de kleurrijkste groep insecten ter wereld. Alle kleuren van de regenboog komen we op de vlindervleugels tegen. Verhoudingsgewijs zijn er echter maar weinig vlindersoorten die een overwegend groene kleur hebben.

Hoe ontstaan eigenlijk die kleuren bij vlinders?

Een vlindervleugel bestaat uit chitinevezel; deze zijn zo dun dat ze nagenoeg doorschijnend zijn. In de tropen (bijvoorbeeld in het regenwoud) komen dergelijke vlinders met transparante vleugels voor (fam. Heliocoenidae). De kleuren van de vlindervleugels worden evenwel geleverd door daarop voorkomende schubben, die dakpansgewijs op de vleugels liggen.

Voor het visualiseren van de kleuren maken vlinders gebruik van twee methodes:

- door middel van pigmentkleuren: pigmenten in de schubben.

- door middel van structuurkleuren: schubben kleurloos, maar door de structuur van het oppervlak wordt het opvallende licht in kleuren teruggekaatst.

Pigmenten zijn biochemische kleurstoffen, soms afkomstig van de voedselplant van de rups, die tijdens de metamorfose ontstaan. Voorbeelden hiervan zijn *melanine* (die zorgt voor zwartbruine kleuren), *pterine* (die verantwoordelijk is voor gele, witte, oranje en rode pigmenten (Witjes - Pieridae). Laatstgenoemde stoffen zijn niet primair uit de voedselplant afkomstig, maar uit de afvalstoffen van de rups; vooral uit urinezuren.

Verder nog *flavonen* (gele kleuren die tijdens het rupsstadium uit de bladeren van de voedselplant worden opgebouwd).

Hoe zorgen pigmenten voor kleuren? Dit sluit aan op het verhaal van Siep tijdens de voorjaarsvergadering over de lichtsoorten bij vanglampen. Wanneer je alle kleuren van het spectrum tegelijk ziet, zien we wit licht. Als dit witte licht bijvoorbeeld op een rood pigment valt, dan absorbeert dat pigment alle kleuren van het witte licht, behalve het rood. Dat wordt weerkaatst en valt in ons oog, dus lijkt de vleugel rood. Hetzelfde geldt natuurlijk voor groene pigmenten; uiteraard worden dan alle kleuren geabsorbeerd, behalve het groene licht.

Helaas kunnen de meeste pigmenten slecht tegen zonlicht. Onder invloed van zonlicht ontbinden de ingewikkelde chemische stoffen waaruit ze bestaan en de kleuren worden flets. Vooral de groene pigmenten hebben hier last van.

Hoe zorgen structuren op de schubben voor kleuren? Dit is een ingewikkeld verhaal. Op de schubben zitten kleine groefjes, zó dicht op elkaar, dat ze met een microscoop maar net zichtbaar zijn. Het licht wordt door die groefjes in verschillende richtingen weerkaatst en daardoor ontstaat “interferentie”, d.w.z. dat bepaalde kleuren alleen te zien zijn als je onder een zekere hoek naar de vlindervleugel kijkt. Dit is bijvoorbeeld goed waar te nemen aan de hand van een CD. Ook die bevat dergelijke groefjes en splitst het witte licht van een lamp in de kleuren van het spectrum, afhankelijk van de hoek waaronder gekeken wordt. Siep laat een CD zien en toont de kleurenweerkaatsing onder het licht van een lamp door de CD in zijn hand van positie te veranderen. Verder demonstreert hij het structureffect bij een grote tropische vlinder, waarbij de door de vleugels weerkaatste kleur meestal groen is, maar onder een bepaalde hoek blauw reflecteert.

Na deze interessante inleiding vertoont Siep een aantal Nederlandse groene vlinders op dia, te beginnen met de structuurkleur van *Adscita statices*.

Adscita staites
Callophrys rubi (Groentje)
Geometra papilionaria (Zomermeteer)
Comibaena bajularia
Hemithea aestivaria
Chlorissa viridata
Colostygia pectinataria
Acasis viretata
Chloroclystis v-ata
Rhinoprora rectangulata
Rhinoprora debiliata
Campaea margaritata
Hylaea fasciaria → de var. *prasinaria*
(waar het in dit voorbeeld om gaat) heeft
een donkergroene grondkleur.

Moma alpium
Dichonia aprilina (Diana-uil)
Allophyes oxyacanthae
Trachea atriplicis (Meldevlinder)
Anaplectoides prasina
Diachrysia chrysitis (Koperuil)
Calamia tridens
Bena bicolorana
Pseudoips prasinana
Earias clorana
Tortrix viridana (Eikebladroller)
Mimas tiliae (Lindepijlstaart)
Daphnis nerii (Oleanderpijlstaart)

Het volgende onderwerp wordt gepresenteerd door Gerard Bergsma:

De Plusiinae

Het betreft hier een interessante groep nachtuiltes met vreemde borstelige uitsteekfels op de kop en thorax, maar ook met mooie kleuren en soms gouden of zilveren vlekjes en kenmerken op de vleugels. Een aantal soorten Plusiinae zijn inheems in Nederland en een aantal soorten worden af en toe als migrant in ons land waargenomen. Gerard laat van enkele soorten dia's zien.

Polychrysia moneta (Gelduil) → in Friesland een redelijk gewone soort; de rupsen leven op Ridderspoor of Monnikskap.

Lamprotes c-aureum (Akelei-uil) → in Friesland slechts in 1958 (drie vlinders op licht bij Wolvega) en 1959 (vier rupsen bij Wolvega op Poelruit) gezien.

Diachrysia chrysitis (Koperuil) → in Friesland verbreid in alle districten, zowel in vochtige als droge biotopen. De rupsen leven o.a. op dovenetel en brandnetel.

Diachrysia chryson (Grote koperuil) → Nog nooit in Friesland waargenomen. Wel enkele keren meldingen van exemplaren in Zuid-Nederland (in 1963 voor het laatst volgens B.J.Lempke -De Nederlandse Trekvinders-). Het areaal van deze vlindersoort ligt in Zuid-Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en verder oostwaarts in Europa. In het zuiden en oosten van Engeland komt is de vlinder ook inheems.

Macdunnoughia confusa (Getekende gamma-uil) → Voor Nederland en vooral voor Friesland een zeldzame immigrant, die enkele malen is waargenomen, voor het laatst op 22 september 1981 een exemplaar in de huiskamer van de heer A. van Randen te Oosterwolde. Van deze vlinder is opvallend trekgedrag bekend. Gerard vond in 1981 in Zwolle een voorvleugel van deze soort op de grond in een tuin met veel bloemen.

Plusia festucae (Goudvenstertje) → In Friesland van veel plaatsen bekend. Vooral in niet te droge biotopen waar voedselplanten (grassoorten) van de rupsen groeien.

Plusia putnami, subspecies *gracilis*, Lempke 1966 (Moerasgoudvenstertje) → Deze soort lijkt sterk op de hiervoor genoemde *festucae*, maar heeft toch ietwat afwijkende kenmerken. De vlinder komt vrijwel uitsluitend voor op moerassige plaatsen. In Friesland wordt *putnami* door de Vlinderwerkgroep nagenoeg elk jaar gesignaleerd, bijvoorbeeld in het Fochtelooërveen.

Autographa gamma (Gamma-uil) → Een wel zeer bekende trekvlinder, die ieder jaar in zeer grote aantallen ons land aandoen en ook zorgen voor een tweede generatie. De eerste immigranten arriveren hier soms al in maart, maar vooral in april. Het maximum ligt in de regel in juni/juli. Tot wel in november kan de soort bij ons te gast blijven. De vlinder is vooral gedurende de schemering en 's nachts actief en is overdag gemakkelijk op te jagen vanuit het struikgewas.

Autographa pulchrina (Donkere jota-uil) → In Friesland slechts van enkele vindplaatsen bekend. Vooral in de duinen (Terschelling) en op zandgronden aanwezig.

Deze soort wordt door de Vlinderwerkgroep incidenteel waargenomen.

Autographa jota (Jota-uil) → Deze vlindersoort is in Friesland wat beter verbreid dan de vorige. Hij komt hoofdzakelijk voor in bosachtig gebied. Hij wordt redelijk veel gezien door de Vlinderwerkgroep.

Autographa bractea (Zilvervenster) → Voor Friesland een zeer zeldzame immigrant, die slechts enkele malen in de provincie is gesignaleerd, voor het laatst in 1973. De vlinder heeft als belangrijkste kenmerk een grote goudkleurige vlek op de voorvleugels. Hij komt vooral voor in het noordelijke deel van het Palearctische gebied (Scandinavië, Denemarken – Bornholm, Noord-Ierland, Schotland, Wales) en verder in de Midden-Europese berggebieden. Gerard trof deze vlinder afgelopen zomer aan in de Zwitserse Alpen ten zuiden van de Thunersee op een hoogte van circa 1500 meter. Hij vertoonde exact hetzelfde gedrag als dat van een gamma-uil. Liet zich gemakkelijk opjagen uit het struikgewas bij verstoring en was uitermate schichtig, druk en wild in zijn bewegingen. Door de grote goudkleurige vlek overigens zeer gemakkelijk te herkennen.

Syngrapha interrogationis (Schijn-gamma-uil) → Eveneens een zeer zeldzame immigrant voor Friesland. Slechts eenmaal in de provincie (op Terschelling) waargenomen in 1956. De vlinder lijkt qua uiterlijk sterk op de gamma-uil. De soort komt voornamelijk voor in hoog gelegen vochtige venen en bossen waar de voedselplant van de rups (Rijsbes.) groeit. De vlinder migreert jaarlijks. Gerard trof de vlinder aan in de Vogezen (Frankrijk).

Thysanoplusia orichalcea (geen Nederlandse naam) → Deze soort is een adventief voor Nederland. Geen immigrant.

Trichoplusia ni (geen Nederlandse naam) → In ons land een zeer zeldzame immigrant. Slechts enkele vangsten bekend bij Trekvlinderregistratie Nederland –

Amsterdam. De soort komt overigens voor in een zeer uitgestrekt areaal in een gordel van Afrika via Zuid-Europa en Klein-Azië tot in India, China en Japan.

Chrysodeixis chalcites (Turkse uil) → Zeldzame immigrant voor Nederland. Is vooral bekend van zijn schadelijke voorkomen op gewassen en planten in (broei)kassen. De vlinders worden echter ook wel buiten de kassen als migrant aangetroffen.

Abrostola tripartita (Brandnetelkapje) → In Friesland is deze vlindersoort inheems, maar niet overal te vinden. Hij wordt door de Vlinderwerkgroep weinig waargenomen: vooral in vochtige biotopen. De rups leeft op Brandnetel, zoals de Nederlandse naam al aangeeft.

Abrostola triplasia (Donker brandnetelkapje) → Ook inheems in Friesland, maar meer verbreid dan de vorige soort. De rupsen worden gevonden op Brandnetel en Hop.

Bronnen: De Geannoteerde Naamlijst van de Nederlandse Vlinders (Kuchlein/De Vos), De Vlinders van Friesland (Lempke), De Nederlandse Trekvlinders (Lempke), Jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland, Thieme's Vlindergids (Novák/Severa), Lijst van Nederlandse Namen van Macrovlinders in Nederland (De Vlinderstichting/Commissie voor Nederlandse Namen van Insecten van de Nederlandse Entomologische Vereniging).

Na deze sessies bedankt de voorzitter tenslotte eenieder voor zijn komst en bijdrage aan deze middag en het Natuurmuseum Leeuwarden voor de gastvrijheid en de koffie.

Verslag: Gerard Bergsma

Verslag determineerdag 5 januari 2002.

Jannie Sinnema

Ondanks sterk ijs kwamen om elf uur de eerste determineerlustigen in Hemrik aan. Leo Bot was reeds eerder van de trein opgehaald. Wiebe Lenstra had voor de groep heerlijke appeltaarten meegenomen voor bij de koffie. Na het lekkers gingen we allemaal aan de slag.

Leo nestelde zich achter een binoculair en werd rijkelijk voorzien van ongedetermineerde microvlinders. Henk en Auke Hunneman zaten bij een andere tafel met 3 dozen microvlinders en veel boeken. Andy Saunders en Jannie Sinnema zochten de spanners *Epirrita christyi*, *autumnata* en *dilutata* uit: door het achterlijf van de mannetjes te ontdoen van de schubben kan men het verschil zien. Jammer alleen *dilutata*'s!

Na de soep met broodjes kwamen Saakje Borger-Couperus en Johan Meier ook. Terwijl Siep Saakje hielp met het op naam brengen van de vlinders uit Frankrijk op dia's, bekeek Gerrit Tuinstra de buisjes met ongeprepareerde nachtvlinders van Johan. Nadat Luut de Zee had geschaatst kwam hij met Renate

ook langs. Met z'n allen gingen we toen dia's bekijken van Hessel en Aukje Hoornveld. Het leek wel een quiz: na veel discussie en overleg konden we enkele vlinders op de dia een naam geven.

Om vijf uur was bijna iedereen weer naar huis. Leo bleef met de nog ongedetermineerde microvlinders achter. 's Zondags ging Leo door met determineren; een deel nam hij die avond mee naar Terschelling. Gerrit had ook een kistje met uilen achter gelaten die behoorde tot het geslacht *Amphipoea*. Door het maken van genitaalpreparaten of schoonpoetsen van het achterlijf kan men bij de mannetjes goed zien welke soort het is: *oculea*, *lucens* of *fucosa*. Hoera, alle drie soorten waren vertegenwoordigd!

Gezien de ervaring van deze determineerdag is het zeker voor herhaling vatbaar. We zullen volgend jaar weer in de kerstvakantie een determineerdag vaststellen en hopen dat deze dag ook zo gezellig zal zijn.

Geen bruine vuurvlieder minder!
Actie in bolwerk van de bruine vuurvlieder: Zuidoost Friesland
Kars Veling & Robert Ketelaar

Geen Vlinder Minder!

In het project 'Geen Vlinder Minder' bundelen natuurbeheerders, vrijwilligers en De Vlinderstichting de krachten voor behoud en herstel van de Nederlandse vlinderfauna. De doelstellingen van 'Geen Vlinder Minder!' zijn:

- het direct betrekken van beheerders en bezoekers van (natuur)gebieden bij ecologie en behoud van bedreigde dagvlinders.
- zorgen voor een actieve betrokkenheid van vrijwilligers bij evaluatie van het beheer en monitoring van de vlinders.
- herstel en bescherming van bedreigde dagvlinders door het geven van beheeradviezen op locatie.

Momenteel wordt Geen Vlinder Minder gericht op een aantal graslandvlinders, waarvan voor Friesland zilveren maan, aardbeivlieder, grote vuurvlieder en bruine vuurvlieder van belang zijn.

De bruine vuurvlieder.

De bruine vuurvlieder is een karakteristieke soort van bloemrijke en structuurrijke schrale hooilanden en heiden. Het ideale leefgebied van de bruine vuurvlieder is een gevarieerd landschap van kale stukjes, bloemrijke ruigtes en lage schrale vegetaties. Nectarplanten zijn er het hele jaar door aanwezig en

verspreid door het gebied staan waardplanten in open, schralere delen. In het Nederlandse landschap worden dergelijke matig voedselrijke overgangsvegetaties steeds schaarser door intensief agrarisch gebruik of een voortschrijdende verschraling. In Zuidoost Friesland komt de bruine vuurvlieder gelukkig nog redelijk veel voor en dit gebied kan gezien worden als een van de belangrijkste vliegplaatsen in Nederland.

Veldzuring en schapenzuring als waardplant.

De bruine vuurvlieder vliegt in Nederland in twee generaties: van begin mei tot eind juni en van begin juli tot eind augustus. In warme jaren kan er ook een derde generatie rondvliegen. De vlinders besteden een groot deel van hun tijd aan het zoeken naar eten. Ze bezoeken veel verschillende plantensoorten voor hun nectarvoorziening. De mannetjes verdedigen een territorium en zitten vaak op de uitkijk op bloemen die boven de rest van de vegetatie uitsteken. De eitjes worden afgezet op schapenzuring en veldzuring. De rupsen eten alleen van deze twee plantensoorten. De rups overwintert laag in de vegetatie, op een verdord blad in de strooisellaag. Half april verpopt de rups zich op de bodem.

Vochtig en droog.

De bruine vuurvlieder vliegt zowel in een droge als in vochtige terreinen. Op de droge zandgronden vinden we deze vlinder in heischrale graslanden, bloemrijke schrale hooilanden, wegbermen en droge heide. In de vochtiger laagveengebieden leeft de bruine vuurvlieder in vochtige schrale graslanden.

Meer in detail valt op dat binnen uitgestrekte voedselarme gebieden, zoals droge heidevelden, de bruine vuurvlieder wordt gevonden op de iets voedselrijkere plekken. Soms zijn dit plekken waar ooit wat gerommeld is of waar vroeger een akkertje is geweest. In wegbermen en hooilandjes leeft de bruine vuurvlieder juist op de voedselarmere stukjes waar de vegetatie laag en schraal is. De bruine vuurvlieder zoekt vooral open en zonnige plekjes op.

Overgangen van groot belang.

De droge zandgraslanden en heischrale graslanden waar de bruine vuurvlieder leeft, zijn overgangsvegetaties. Samenhang in het landschap is daarom zeer belangrijk. Die samenhang houdt in dat voedselarme vegetaties geleidelijk overgaan in voedselrijkere vegetaties. Deze overgangen zijn tegenwoordig vrijwel alleen nog aanwezig in kleinschalige halfnatuurlijke landschappen.

Toch bedreigd.

Zo op het eerste oog lijkt de bruine vuurvlieder niet erg kritisch te zijn. Een belangrijk knelpunt is echter het verdwijnen van leefgebieden. Veel voormalige vliegplaatsen worden nu óf intensief agrarisch gebruikt óf liggen in een natuurgebied dat steeds verder verschaald wordt. Hierdoor valt de bruine

vuurvlieder een beetje tussen de wal en het schip, aan de ene kant te voedselrijk en aan de andere kant te voedselarm.

Het verdwijnen van leefgebieden heeft ook tot gevolg gehad dat de overgebleven gebieden nu geïsoleerd van elkaar liggen. Hierdoor neemt de kans toe dat een populatie uitsterft en dat de locatie niet meer opnieuw door vlinders wordt opgezocht. Dat probleem is vooral zo groot omdat het voorkomen van de bruine vuurvlieder sterk fluctueert van jaar tot jaar, meer nog dan bij andere vlinders. Dit blijkt ook uit de bezoeken die we aan de beheerders brengen. Veel beheerders zeggen dat de soort veel voorkomt, maar als je doorvraagt blijkt het vaak te gaan om waarnemingen uit een topjaar (1990 of 1993 bijvoorbeeld), en dat recent er nog maar weinig waarnemingen zijn.

Beheer ook cruciaal.

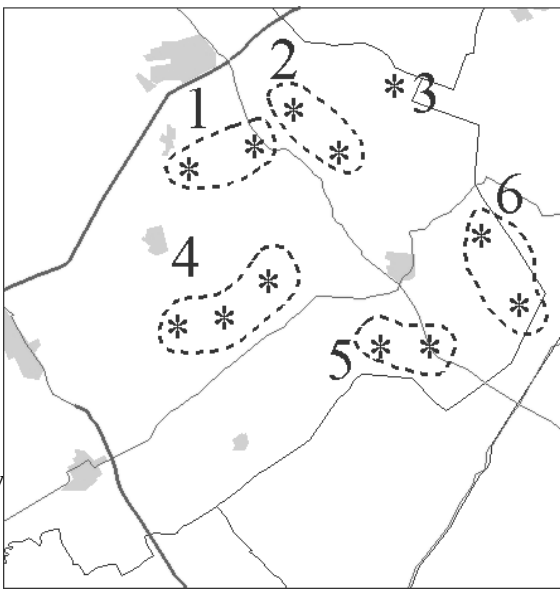
De graslanden waarin de bruine vuurvlieder leeft zijn zeer gevoelig voor eutrofiëring en verzuring. Met name de verrijking met stikstofverbindingen via de lucht van het verkeer en de landbouw leidt tot vergrassing, en daarmee verdwijnen open plekje en nectarplanten. Ook de kwaliteit van de waardplanten vermindert als gevolg van vermessing. Het beheer van de huidige leefgebieden is een ander knelpunt. Te intensieve begrazing, of begrazing in kleine natuurgebieden is negatief voor de bruine vuurvlieder. Hierdoor verdwijnen nectarplanten en in een aantal gevallen leidt begrazing tot vergrassing. In wegbermen leidt te vaak maaien (meer dan eenmaal per jaar) en klepelen tot het verdwijnen van de bruine vuurvlieder.

Zuidoost Friesland.

In Zuidoost Friesland komt de bruine vuurvlieder nog verspreid in flink wat kilometerhokken voor, zo blijkt uit de Atlas Daglevlinders in Fryslan. Toch blijkt ook hier bij nader onderzoek dat in veel kilometerhokken geen blijvende populaties aanwezig zijn. Er zijn zes kerngebieden te onderscheiden, die staan

aangegeven op

figuur 1.

Figuur 1, kaartje met daarop de onderscheiden zes hoofdvlieggebieden van de bruine vuurvlieder in Zuidoost Friesland.

1 Lippenhuizen / Wynjeterperschar	4 Dellebuursterheide en omgeving
2 Duurswouderheide	5 Schaopedobbe / Aekingerzand
3 Allardsoog / Bakkeveen	6 Ravenswoud / Fochteloërveen

Vlinderwachten gezocht.

Hoe gaat het met die soort in deze gebieden en hebben de afgesproken en eventueel uitgevoerde beheermaatregelen succes? Dat soort vragen zouden we graag beantwoord zien. Dit volgen kunnen we niet zelf, hiervoor zijn we afhankelijk van de beheerders of van vrijwilligers. Aangezien beheerders vaak niet aan het monitoren toekomen zijn we hard op zoek naar zogenaamde vlinderwachten. Deze personen zouden de soort moeten volgen, het liefst door jaarlijkse monitoring. Daarnaast zouden deze duizendpoten als contactpersoon met de beheerder moeten optreden. Zij merken in het veld eventuele goede of slechte zaken en zouden dat aan de beheerder moeten doorgeven. Tegelijkertijd kan deze, bij concrete vragen over beheer bijvoorbeeld in eerste instantie bij de vlinderwacht terecht.

Wat betekent dit concreet?

1. Bijhouden Rode Lijst-soort in een gebied:

Bij voorkeur: het jaarlijks lopen van een (soortgerichte) monitoringroute, volgens de richtlijnen van het Meetnet dagvlinders. Voor de bruine vuurvlieder betekent dit drie tellingen in mei-begin juni en drie in juli-augustus.

Als dit om welke reden dan ook niet mogelijk is:

Een soortgerichte monitoringroute eens in de twee jaar tellen of;

het jaarlijks bezoeken van het gebied tijdens de top van de vliegtijd en met goede weersomstandigheden om een indicatie te krijgen van het voorkomen van de soort.

2 Aanspreekpunt voor de beheerder:

De Vlinderwacht is per telefoon en eventueel e-mail bereikbaar voor vragen van de beheerder over de vlindersoort of over het beheer van de vliegplaats. Zo nodig gaat de vlinderwacht met de beheerder het veld in om ter plekke de situatie te bespreken.

3 Ongevraagde advisering:

De vlinderwacht heeft minimaal eenmaal per jaar persoonlijk contact met de beheerder om de ervaringen met de vlindersoort en met het gevoerde beheer te

bespreken. Als er tijdens het seizoen zaken ter verbetering zijn geeft de Vlinderwacht dit door aan de beheerder.

Er hebben zich al diverse mensen opgegeven als vlinderwacht, maar we kunnen er nog heel wat gebruiken. Op de werkgroepsbijeenkomst op 2 april zal er ook op dit project worden ingegaan en kunt u vragen stellen. U kunt uiteraard ook eerder al contact opnemen met:

De Vlinderstichting

Kars Veling

Postbus 506

6700 AM Wageningen

e-mail: : kars.veling@vlinderstichting.nl

(Bijzondere) vangsten in 2001

Gerrit Tuinstra

Inleiding.

In de vorige Flinterwille heb ik één en ander geschreven over mijn inventarisatie in De Alde Feanen, het afgelopen seizoen. Een aantal soorten die toen gevangen zijn, zijn getoond op de najaarsbijeenkomst.

Naast de ongeveer 180 soorten die tijdens deze inventarisatie “aan het licht kwamen”, heb ik veel meer soorten nachtvlinders gevangen. Het totaal aantal soorten (macro-nachtvlinders) dat ik in Friesland in het seizoen 2001 gevangen heb bedraagt ongeveer 335, verdeeld over 16 families, 36 subfamilies, 54 vangavonden/-nachten en 17 verschillende locaties (incl. Alde Feanen).

Kortom, er is in Friesland zeer veel te beleven op het gebied van nachtvlinders.

Hieronder zal ik een aantal bijzondere of anderzijds interessante soorten, die ik het afgelopen jaar gevangen heb (buiten de Alde Feanen), toelichten. Een aantal wat uitgebreider, een aantal wat beknopter.

Lasiocampa trifolii (Denis & Schiffermuller, 1775)

Naast de algemene *L. quercus*, komt in Friesland ook de veel zeldzamere *L. trifolii* voor. Deze soort komt in Friesland voor in twee kleurvormen. Op de Waddeneilanden is het de licht-bruine vorm, in het zuidoosten van de provincie (en ook in Gaasterland) is dit de donker-bruine vorm. *L. trifolii* kan overdag als rups gevonden worden, maar ook volwassen vlinders zijn overdag actief en vliegen dan pijlsnel over de heide. 's Nachts komt de soort op licht. Op 19 augustus heb ik de soort op de Schapedobbe waargenomen.

***Thera firmata* (Hubner, 1822)**

Van het genus *Thera* kan in Friesland een vijftal soorten, allemaal gebonden aan naaldhoutsoorten, aangetroffen worden.

T. britannica, *T. variata* en *T. obeliscata* zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Over het algemeen is *T. obeliscata* de kleinste van deze drie en van de andere twee te onderscheiden door de roodbruine kleuren in de vleugels (er zijn echter ook *obeliscata*'s zonder roodbruine tinten). *T. britannica* en *T. variata* zijn op vleugeltekening en -kleur erg moeilijk van elkaar te onderscheiden. Mannetjes van deze soorten (en ook *T. obeliscata*) kunnen gedetermineerd worden door de sprieten onder een binoculair te bekijken.

De kleinste van de vijf soorten is *T. juniperata*. De rups van deze in het najaar (oktober) vliegende soort, leeft op Jeneverbes (*Juniperus communis*) en op gekweekte *Juniperus*-soorten.

De meest bijzondere van de vijf *Thera*'s is *T. firmata*. Net als *T. juniperata* is deze soort vrij gemakkelijk te herkennen. *T. firmata* heeft net zoals veel *obeliscata*'s roodbruine kleuren in de vleugels. Daarnaast is de soort vrij groot (groter dan de andere *Thera*'s). *T. firmata* leeft in bossen met dennen.

T. firmata wordt in Friesland maar weinig waargenomen. Lempke schrijft dat de soort zeer lokaal is, van slechts een viertal plaatsen in Friesland (Terschelling, Beetsterzwaag, Olterterp en Bakkeveen (Vlinders van Friesland)). In de jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep worden in totaal slechts vijf exemplaren genoemd (1986 3 exx., 1987 1 ex. en 1992 1 ex.). *T. firmata* vliegt in het najaar (voornamelijk september).

Op 29 september ving ik samen met Henk en Auke Hunneman vrij veel exemplaren van zowel *T. obeliscata* als *T. britannica* (en mogelijk *T. variata*) en daarnaast 1 ex. *T. firmata*, aan de Poostweg nabij Beetsterzwaag.

***Rheumaptera cervinalis* (Scopoli, 1763)**

R. cervinalis (waarvan de rups leeft op *Berberis* cq. Zuurbes) is reeds in verschillende jaarverslagen beschreven. Na vrij algemeen te zijn geweest (in '86 en '87 resp. 89 en 47 exemplaren; Jaarverslagen VWG), werd de soort steeds minder waargenomen (met in 1993 t/m 1998 helemaal geen waarnemingen meer). Een mogelijke oorzaak voor het minder voorkomen van *R. cervinalis* was de

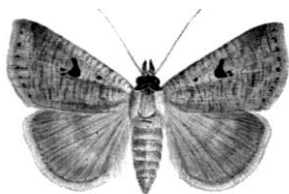
“verdwijning” van *Berberis* als tuinplant. Vroeger werd deze veelvuldig aangeplant in parken en tuinen. Later werd de plant steeds minder populair.

Echter de laatste jaren wordt de soort zo nu en dan weer waargenomen.

In zowel 1999 als 2000 heb ik *R. cervicalis* waargenomen (steeds 1 ex.) in Drachten (waar *Berberis* toch hier en daar nog in tuinen staat). Echter in 2001 heb ik in totaal 27 exx. van de soort waargenomen. De meeste exemplaren werden in de blacklight-val (in de tuin) gevangen, met op 24 juli in totaal 10 exx. in de val. Ook elders in Drachten zijn van de soort dit jaar meerdere exemplaren waargenomen (Hilco Meijer). Mogelijk komt de soort ook in andere stedelijke gebieden (plaatselijk, waar *Berberis* staat) nog voor.

Op 22 augustus heb ik samen met Henk en Auke Hunneman 1 ex. van *R. cervicalis* waargenomen ten noordwesten van Drogeham (De Hege Bult). Dit kan een zwerver zijn geweest, mogelijk groeit hier Wilde Berberis (*Berberis vulgaris*).

Lygephila pastinum (Treitschke, 1826)

De meest interessante soort die ik het afgelopen jaar gevangen heb en reeds op de najaarsbijeenvoeravond is, is *L. pastinum*. De Engelse naam, The Blackneck, is zeer toepasselijk vanwege de zwarte rand achter de kop, wat zeer kenmerkend is voor de soort.

Dat de soort zeker interessant te noemen is, blijkt uit de gegevens die van de soort bekend zijn. *L. pastinum* wordt in Lempke's catalogus (dertiende supplement, 1966) slechts van één vindplaats in Friesland vermeld (Terschelling). In het door Lempke geschreven “Vlinders van Friesland” (Lempke, 1985) worden naast Terschelling nog vijf andere vindplaatsen genoemd (Ameland, Schiermonnikoog, Wollega, Nijetrijne en Oudemirdum). De jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland (1986-1998) vermelden *L. pastinum* niet.

De soort vliegt voornamelijk eind juni tot half juli. Soms treedt een (partiële) tweede generatie op. Dat de soort vrij zeldzaam is, is op zich vreemd, daar de voedselplant Vogelwikke (*Vicia cracca*) is. Waarom de soort niet vaker in Friesland waargenomen wordt is niet duidelijk. Mogelijk is de gevangen vlinder een zwerver vanuit een verder weg gelegen leefgebied, wat echter weer tegengesproken kan worden omdat de vlinder erg gaaf is. De vlinder werd gevangen, gewoon in de tuin (in een vrij nieuwe wijk in Drachten), in de val (blacklight).

Elaphria venustula (Hubner, 1766)

E. venustula is een zeer klein uiltje, dat enigszins op een micro lijkt. De soort wordt over het algemeen maar weinig waargenomen, jaarlijks één of enkele exemplaren (Jaaverslagen VWG). Op 19 juni ving ik samen met Hilco Meijer op

de Poostweg (Beetsterzwaag) een aantal exemplaren op smeer. Dezelfde avond werden géén exemplaren op licht gevangen, terwijl op 27 juni en 4 juli de soort op dezelfde plaats wel op licht werd gevangen.

E. venustula leeft volgens literatuur op de bloemen van Gewone braam (*Rubus fruticosus*), Hondсроos (*Rosa canina*), Brem (*Cytisus scoparius*) en *Potentilla*-soorten (Baden-Wurtemberg).

Xanthia aurago (Denis & Schiffermuller, 1775)

De uilen uit het genus *Xanthia* zijn echte najaarsuilen. De rupsen van *X. togata* en *X. ictertia* leven voornamelijk op Wilg (*Salix spec.*). *X. gilvago* is afhankelijk van Iep (*Ulmus spec.*), *X. ocellaris* van Populier (*Populus spec.*) en *X. citrigo* van Linde (*Tilia spec.*).

De rups van de laatste soort, *X. aurago* leeft van Beuk (*Fagus sylvatica*) en Haagbeuk (*Carpinus betulus*). Op 19 september heb ik gericht naar deze soort gezocht in Olterterp, in een beukenbos met als toegang een beukenlaan. Op de smeer ving ik één exemplaar. Enkele dagen later vingen Henk en Auke Hunneman een exemplaar van de soort op de Poostweg, op licht.

Amphipoea oculea (Linnaeus, 1761), *A. fucosa* (Freyer, 1830) & *A. lucens* (Freyer, 1845)

Tijdens genitaalonderzoek door Jannie Sinnema, aan een serie vlinders van het genera *Amphipoea* (van zowel 2001 als 2000), bleek dat ik alle drie soorten gevangen had. Een aantal *A. fucosa*'s van de Duurswouderheide (inventarisatie 2000), een aantal *A. lucens*' van het Fochteloërveen (zowel 2001 als 2000) en een tweetal *A. oculea* (Fochteloërveen, 2001).

Dit drietal is op uiterlijke kenmerken erg moeilijk van elkaar te onderscheiden. Alleen wanneer meerdere exemplaren van de verschillende soorten naast elkaar worden bekeken, kan er enig verschil ontdekt worden. Het formaat van de drie soorten is (over het algemeen) als volgt: *A. oculea* is erg klein, *A. lucens* vrij groot en *A. fucosa* zit wat grootte betreft er ongeveer tussenin. Andere uiterlijke kenmerken zijn erg lastig omdat exemplaren van dezelfde soort erg kunnen variëren.

Uitsluitend met het bekijken van de genitaalapparaten kan de soort vastgesteld worden en dan nog blijft het ingewikkeld.

Over de biotopen van de verschillende soorten kan globaal bekeken het volgende gezegd worden. *A. oculea* komt (over het algemeen) voor op droge (zand)gronden terwijl *A. fucosa* vliegt op nattere gronden. Echter voor beide soorten geldt "de uitzondering op deze regel". Het biotoop van *A. lucens* is zeer kenmerkend nl. hoogvenen. Dat het biotoop inderdaad niet altijd volgens de "regels" is, blijkt uit een serie van bijna 60 *Amphipoea*'s uit 1956 (G. Dijkstra) van het Fochteloërveen,

waarvan 2 exx. behoorden tot *A. lucens*, 1 ex. tot *A. oculea* en de rest allemaal tot *A. fucosa*.

Over het algemeen is *A. fucosa* de algemeenste van de drie, terwijl ook *A. oculea* vrij algemeen voor kan komen. Van beide soorten worden in het twaalfde supplement van de Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (B.J. Lempke, 1965) zo'n 135 vindplaatsen genoemd. *A. lucens* is veel zeldzamer, met slechts 21 vindplaatsen (voor Friesland Fochtelo, Oosterwolde en ook Eernewoude). De jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland vermelden vrijwel ieder jaar *A. oculea* en *A. fucosa*, variërend van 1 ex. tot meer dan 20 exx. per jaar. *A. lucens* wordt in de jaarverslagen (1986 t/m 1998) niet genoemd.

Archanara neurica (Hubner, 1808)

Op 25 juli ving ik op de Merskenheide onder Ureterp een ietwat afgevlogen, lichtbruine uil. In eerste instantie wist ik niet om welke soort het ging. Later kreeg ik een vermoeden, dat op de determinatiedag werd bevestigd: *A. neurica*.

Net als een aantal andere soorten van het genus *Archanara* (bv. *A. dissoluta* en *A. geminipuncta*) leeft ook de rups van *A. neurica* in de stengels van Riet (*Phragmites australis*). De Merskenheide is niet een plek waar erg veel Riet groeit. Alleen op wat laaggelegen gedeelten en rond een aantal dobben in de omgeving van het natuurgebied groeit Riet. Echter ook later in het jaar werden karakteristieke rietsoorten op de Merkskerheide gevangen, bv. *A. dissoluta* (tijdens de excursie van de Vlinderwerkgroep op 25 augustus).

Leucoma salicis (Linnaeus, 1758)

L. salicis, in het Nederlands ook wel Satijnvlinder genoemd, is een vrij grote soort uit de familie van de *Lymantriidae*, waartoe ook de algemene Donsvlinder (*Euproctis similis*) behoort. De vlinder is in z'n geheel wit, met een ietwat blauwe gloed over de vleugels. De rups van *L. salicis* leeft van Populier (*Populus spec.*) en Wilg (*Salix spec.*).

Lempke noemt in Vlinders van Friesland vrij veel vindplaatsen, maar een sterke schommeling in aantallen. Uit de jaarverslagen van de Vlinderwerkgroep blijkt dat de soort de laatste jaren steeds minder waargenomen wordt. Ook de schommeling in aantallen blijkt uit het aantal waarnemingen per jaar. In de periode 1986 t/m 1993 werd de soort ieder jaar waargenomen, variërend van één of enkele exemplaren per jaar tot 20 exx. in 1986 en 32 exx. in 1990. Na 1993 is de soort uitsluitend in 1996 en 1997 waargenomen, beide keren één exemplaar.

Op 3 juli ving ik zowel een mannetje als een vrouwtje achter de Staatsbosbeheerwerkschuur aan de P.G. Otterweg, ten zuiden van De Deelen. Kort daarna werden door Henk en Auke Hunneman twee exemplaren in Gorredijk gevangen.

Naast de hierboven beschreven soorten zijn er uiteraard meer interessante vangsten gedaan het afgelopen seizoen. Het gaat echter te ver om hier van alle

soorten een beschrijving te geven. Tot slot geef ik nog een aantal namen van minder algemene soorten die ik het afgelopen jaar heb waargenomen:

Poecilocampa populi, *Calospilos sylvatus*, *Macaria wauaria*, *Deileptenia ribeata*, *Cidaria fulvata*, *Eupithecia linariata*, *Hypena crassalis* (toelichting op de voorjaarsbijeenkoms), *Diloba caeruleocephala*, *Cosmia pyralina*, *Dichonia aprilina*, *Apamea unanimitis*, *Nola cucullatella*.

Gebruikte literatuur:

- Ebert , G. (1994-1998): Die Schmetterlinge Baden-Wurtemberg;
- Kuchlein,J.H., Vos, R.de (1999): Geannoteerde Naamlijst van de Nederlandse Vlinders;
- Lempke,B.J.(1936-1970): Catalogus van de Nederlandse Macrolepidoptera en Supplementen;
- Lempke,B.J.(1985): Vlinders van Friesland;
- Porter,J.(1997): Colour Identification Guide to Caterpillars of the British Isles;
- Skinner,B.(1984): Colour Identification Guide to Moths of the British Isles;
- Vlinderwerkgroep Friesland, Jaarverslagen over de jaren 1986 t/m 1998.

Een vreemde “wintervlinder”.

Gerrit Tuinstra

Februari is nou niet de maand om op zoek te gaan naar vlinders. Bij geschikte temperatuur zou je uiteraard een aantal soorten kunnen vangen (op stroop bijvoorbeeld), maar echt veel soorten zul je (nog) niet aantreffen. Toch blijkt wel weer dat ook in deze tijd van het jaar “bijzonderheden” “waargenomen” kunnen worden.

Half februari kwam ik (voor mijn werk) in contact met iemand uit Oudehorne. Heel toevallig bleek hij de buurman te zijn van Auke Brouwer, eigenaar van een supermarkt en bloemenwinkel in Nieuwehorne, met wie ik kort daarvoor ook voor mijn werk contact had gehad. In het gesprek met “de buurman” kwam ook het onderwerp “vlinders” aan de orde. Hij vertelde me dat z’n buurman op 11 februari in de supermarkt een erg grote vlinder aangetroffen had, wat uiteraard mijn aandacht trok. Later bleek dat de vlinder niet in de supermarkt maar in de bloemenwinkel aangetroffen was. Waarschijnlijk is de vlinder als rups (in een goed beschermende cocon) meegekomen (mogelijk vanuit zuidoost Azië) met bloemen en/of planten. Omdat de vlinder erg gaaf is, is hij waarschijnlijk in de winkel uit de pop gekomen.

De mensen van de winkel hadden reeds contact gehad met de vlindertuin in Emmen. Hier vertelden ze dat het waarschijnlijk om *Antherea pernyi* (een soort uit de familie van de *Saturniidae*, ofwel nachtpauwogen) zou gaan. Omdat ze in

Emmen geen belang hadden bij de vlinder had ik het geluk de vlinder, die inmiddels in een doos in de winkel diverse eieren had gelegd, op te kunnen halen. De vlinder, met een spanwijdte van zo'n 8,5 centimeter, is wel uit de familie van de *Saturniidae*, maar **niet** de soort *Antheraea pernyi*. Het is een schitterend exemplaar, voornamelijk geel met grijze en roze tekening. In het midden van de "ogen" op boven- en ondervleugels zitten doorzichtige vlakjes.

Welke soort het wel is, is op dit moment nog niet duidelijk. De familie van de *Saturniidae* bestaat uit zeer veel soorten, die vaak erg op elkaar lijken. Ik zal de vlinder op de voorjaarsbijeenkomst meenemen, misschien is dan ook de soortnaam bekend.

St. Nicolaasga, de eerste twee jaar

Andy Saunders

St. Nicolaasga ligt in de gemeente Skarsterlân, tussen het Tjeukemeer en de Langweerder Wielen ten zuidwesten van Joure. Ik heb een kleine tuin met twee vlinderstruiken. Ook heb ik een vergunning voor twee natuurgebieden in de omgeving van St. Nicolaasga, nl. Wilhelmina-oard en Teroelster Sipen. Het bos Wilhelmina-oard is een eiken/berkenbos en Teroelster Sipen is een moeras- en rietland.

Dagvlinders.

Tijdens de twee jaar dat ik in St. Nicolaasga woon heb ik vijftien soorten dagvlinders gezien in mijn eigen tuin. De soorten zijn:

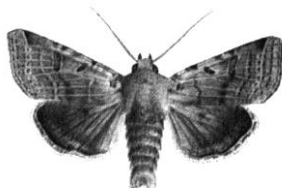
Citroenvlinder	Argusvlinder
Oranjetipje	Koelvinkje
Groot Koolwitje	Atalanta
Klein Koolwitje	Distelvlinder
Klein Geaderd Witje	Dagpauwoog
Kleine Vuurvlinder	Kleine Vos
Boomblauwtje	Gehakkelde Aurelia
	Landkaartje

Macronachtvlinders.

In 2000/2001 heb ik de volgende soorten gevangen met een lichtval en stroop:

Hepialidae:	Noctuidae:
Triodia sylvina	86 soorten, waaronder
Lasiocampidae:	Hoplodrina ambigua 2 ex
Euthrix potatoria	(13-8-2000 en 8-9-2000)
Sphingidae:	Lithophane semibrunnea 5 ex
Laothoe populi	in 2000/2001 op stroop

Sphinx ligustri	Agrochola lychnidis 1 ex
Deilephila elpenor	28-9-2000
Drepanidae:	Pantheidae:
Thyatira batis	Colocasia coryli
Ochropacha duplaris	Lymantridae:
Watsonella binaria	Calliteara pudibunda
Drepana curvatula	Euproctis similis
Geometridae:	Nolidae:
77 soorten, waaronder	Nycteola revayana
Eupithecia innotata op	Pseudoips prasinana
16-8-2001	Earias clorana
Notodontidae:	Arctiidae:
Clostera curtula	Miltochrista miniata
Furcula bicuspis	Pelosia muscerda
Notodonta dromedarius	Atolmis rubicollis
Notodonta ziczac	Eilema lurideola
Pheosia tremula	Eilema complana
Pheosia gnoma	Phragmatobia fuliginosa
Pterostoma palpina	Spilosoma luteum
Ptilodon capucina	Spilosoma lubricipeda
Phalera bucephala	
Peridae anceps	

Agrochola lychnidis

Tenslotte een opmerkelijke vangst in mijn lichtval: op 1 oktober 2001 trof ik tussen een *Noctua comes* en *Noctua pronuba* een *Atalanta* aan! Vliegt de *Atalanta* wel 's nachts? Of zoekt de *Atalanta* een slaappleaats voor de nacht?

Als aanvulling op deze bijdrage van Andy een mededeling die we ontvingen van Wiebe Poppe uit Joure. Hij schreef het volgende: tussen 1 juli en 15 oktober 2001 zijn aan de rand van het Vegelinsbos bij St. Nicolaasga 200 exemplaren van de Gehakkelde Aurelia (*Polygonia c-album*) waargenomen; het betrof 134 mannetjes en 66 vrouwtjes. De dieren werden aangetrokken door een lokmiddel.

Redactie.

Determinatiecursus Nachtvinders.

De Vlinderwerkgroep Friesland organiseert in samenwerking met de KNNV een korte determinatiecursus nachtvinders. De cursus is bedoeld voor mensen, die zich willen bekwamen in het herkennen van veel voorkomende nachtvinders en zal verspreid over drie avonden in april worden gegeven. Aansluitend zal ook met licht worden gevangen teneinde het geleerde ook in de praktijk te beoefenen.

Kosten: Euro 15,88 *inclusief cursusboek*. Maximum aantal deelnemers: 25.

Plaats: Natuurij (kinderboerderij Overste Singel/ Oude Slingeweg 4) te Drachten.

Tijd: **19.30 – ong. 22.00 uur**.

Data: 10 april, 17 april en 24 april.

Opgave bij: Hans Bijl, tel. 0512-520986

of: Siep Sinnema, tel. 0516-471222.

Mutaties ledenlijst

Nieuwe leden:

De heer P. Zandstra

D.S. van Apeldoornwei 17

9212 PN Boornbergum

tel. 0512 – 383949

De heer B. Gjaltema

Sûderom 49

9212 PR Boornbergum

tel. 0512 – 383471

Afmelding als lid:

De heer H. Beers - Heerenveen

Mevrouw W. de Vries - St. Jacobiparochie

Noteer deze data in uw agenda!

-zaterdag 16 maart Bijeenkomst sectie Ter Haar te Lexmond.

-zondag 24 maart Bijeenkomst NEV-afd. Noord te Groningen.

-dinsdag 2 april Bijeenkomst Vlinderwerkgroep Friesland te Leeuwarden.

- zaterdag 20 april Lentevergadering NEV te Rotterdam
- Zaterdag 18 mei: Excursie Vlinderwerkgroep Friesland Heide van Allardsoog.
- Zaterdag 22 juni: Excursie Vlinderwerkgroep Friesland Fochteloerveen.
- Zaterdag 13 juli: Excursie Vlinderwerkgroep Friesland De Deelen, P.G. Otterweg, Tjalleberd (uitsluitend nachtvlinderexcursie).
- Zaterdag 3 augustus: Excursie Vlinderwerkgroep Friesland Bossen Fogelsanghstate, Veenklooster (uitsluitend nachtvlinderexcursie).
- zaterdag 31 augustus: Excursie Vlinderwerkgroep Friesland Gaasterland